

Bartnicka, Kalina

"Histoire de l'education", nr 7/8, 9 (1980)
; nr 10 (1981) : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 25, 257-261

1983

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

„HISTOIRE DE L'EDUCATION”, kwartalnik publ. przez Institut National de Recherche Pédagogique, „Service d'Histoire de l'Education”, Paryż: nr 7/8 (Août 1980), nr 9 (Décembre 1980), nr 10 (Avril 1981), ss. 193, 97, 113.

Zespół pracowników Service d'Histoire de l'Education, redagujący kwartalnik „Histoire de l'Education”, skupia ludzi, którzy sami są badaczami dziejów edukacji francuskiej, mają znaczące już osiągnięcia (np. W. Frijhoff czy D. Julia) i reprezentują, jak się wydaje, pewien wspólny pogląd na historię wychowania. W ich ujęciu historia wychowania jest po pierwsze integralną częścią historii społecznej, po wtóre jest bardzo ściśle powiązana z zagadnieniami historii gospodarczej i politycznej, po trzecie zarówno w warstwie badawczej, jak i w interpretacyjnej wymaga uwzględnienia problemów socjologicznych. Można by nawet rzec, iż jest to historia wychowania socjologizująca; a ponieważ badacze z tego kręgu sięgają do źródeł nieco innych, niż to czynili dotychczasowi historycy wychowania, przeprowadzają żmudne badania kwantytatywne i porównawcze, a osiągane przez nich wyniki wnoszą nowe jakości do dotychczasowego stanu badań. Tematyka kwartalnika oraz sposób podawania wiadomości świadczą o osobistym zaangażowaniu, zainteresowaniu i celach, jakie ma zespół redagujący go.

Sledząc kolejno ukazujące się numery „Histoire de l'Education” (patrz notki recenzyjne w XXIII i XXIV tomie *Rozpraw z dziejów oświaty*) z satysfakcją i odrobiną zazdrości trzeba przyznać, że zapowiedziane w numerze 1, z grudnia 1978 r., cele realizowane są konsekwentnie i metodycznie. Pismo jest żywe i ciekawe, a przy tym rzeczowe i zwarte. Jest to na pewno zasługą zespołu redakcyjnego (P. Casparada, M. Walker), jak i pracowników SHE, co łatwo zresztą stwierdzić na

podstawie przeglądu autorów opracowań krytycznych literatury etc.

Zadaniem czasopisma miało być integrowanie środowiska badaczy, ułatwianie przepływu informacji o osiągniętych wynikach i ich konfrontacja, wreszcie pomoc o charakterze bibliograficznym. Dodatkowo można zauważyć określony kierunek metodologiczny, któremu sprzyja czasopismo. Wyraźnie występuje to w recenzjach, a przykładem może być krytyka książki Elizabeth Badinter, *L'Amour en plus. Histoire de l'amour maternel (XVII—XX siècle)*, Paris 1980, dokonana przez Dominika Julia w numerze 9 „Histoire de l'Education”. Jest to krytyka nie treści, to znaczy nie merytoryczna, lecz właśnie metodologiczna. D. Julia pisze o podstawie badawczej historyka, stwierdzając, że musi on przede wszystkim starać się zrozumieć, „jak i dlaczego postawy czy praktyki — które dziś mogą się wydawać śmieszne, wzbudzające lub spalone — wpisują się logicznie w sieć odniesień, które rządziły funkcjonowaniem dawnych społeczeństw. Krótko mówiąc, pierwsze zadanie historyka polega na tym, aby nie narzucać siatki swojego systemu wartości na odczytywaną przeszłość” (s. 47). Omawia też D. Julia problemy krytyki źródeł, stosunku do osiągnięć innych badaczy itp. Porusza również niezmiernie istotny problem (zwłaszcza w historii wychowania) przepływu ideologii wychowawczej pomiędzy grupami społecznymi. „Dla E. Badinter — pisze Julia — nie ma miejsca na wątpliwość: przepływ [od ideologów — K. B.], odbywa się najpierw do warstw najwyższych społeczeństwa, żeby przesiąknąć w końcu do warstw najbardziej upo-

sledzonych" (s. 51). Trzeba tu dodać, że chodzi o pewne poglądy, o „ideologię” wychowawczą. Przytaczając osiągnięcia w zakresie badań nad przepływem i recepcją idei wychowawczych autor pisze „Każda grupa społeczna reinterpretuje i dostosowuje na nowo do swych potrzeb formuły wiedzy i ideologii, które otrzymuje, według reguł swojej kultury. Przepływ nie musi się dokonywać koniecznie jednoznacznie ani w tym samym rytmie dla wszystkich kategorii” (s. 52), i dalej „książka E. Batinder wydaje się wózkem zbyt pełnym przesądów [uprzedzeń] i nieścisłości, aby mogła być użyteczna, Tezy, które prezentuje, mogą zwodzić przez ich prostotę, ale jest to z wielką szkodą dla historii, która jest tu tylko magazynem z akcesoriami, gdzie się czerpie argumenty potrzebne do zademonstrowania”.

Podkreślam ten ukierunkowujący charakter czasopisma i jego atmosferę, gdyż jest ono dobrze osadzone w środowisku historyków wychowania i jego zasięg rozszerza się. Wynika to z rozszerzającego się — i to poza granice Francji — grona osób nawiązujących kontakt z „Histoire de l'Education”. Wskazują na to wykazy osób parających się historią wychowania, które zgłosiły dane o swoich zainteresowaniach, poziomie wykształcenia i wykonywanej pracy, temacie badań (razem z adresem prywatnym i służbowym). Pierwszy taki wykaz został opublikowany w „Histoire de l'Education” w kwietniu 1979 (nr 2—3), jego ciąg dalszy — w kwietniu 1981 (nr 10) i obejmuje 135 nowych nazwisk. W sumie czasopismo objęło swego rodzaju rejestracją już 372 badaczy i pracowników o bardzo szerokich zainteresowaniach i różnym stopniu przygotowania: od studentów piszących prace dyplomowe, przez różnego typu urzędników administracji szkolnej, bibliotek, archiwów, nauczycieli, do pracowników wyższych uczelni i profesorów. Ich cechą wspólną — mimo że zawodowo prezentują różne kierunki: pedagogikę, historię, socjologię etc. — jest to, że zajmują się problemami związanymi z historią edukacji fran-

cuskiej lub pod wpływami francuskimi.

Numer 7/8 czasopisma, z sierpnia 1980, jest drugim już z kolei zeszytem bibliograficznym (pierwszy opublikowano w numerze 4 z 1979 r.). Obejmuje on bibliografię historii edukacji francuskiej za rok 1977, wraz z suplementami do bibliografii za rok 1976. Tom *Bibliographie d'histoire de l'éducation française. Titres parus au cours de l'année 1977 et suppléments de l'année 1976*, opracowany przez W. Frijhoffa ze współpracownikami, zawiera 1266 pozycji i indeksy: osobowy, autorów i geograficzny (miejscowości i szkół). Może właśnie w bibliografii najwyraźniej występuje szeroki zakres pojęcia „historia wychowania” obejmujący zagadnienia filozoficzne, pedagogiczne, socjologiczne, biograficzne, administracji szkolnej, prawne, kultury życia codziennego, porównawcze i in. Zarówno zasięg terytorialny, jak i problemowy wykracza daleko poza „edukację francuską”. Przy tak szerokim ujęciu zagadnienia można by się spierać o metody klasyfikacji czy zasadę doboru tytułów, zwłaszcza prac spoza granic Francji, w obcych językach. Jest to jednak zagadnienie odrębne i jeżeli wydawcom uda się zasygnalizować tylko najważniejsze czy najbardziej reprezentatywne, to dla odbiorców jest to wskazówka bezcenna, jako punkt wyjścia do własnych badań. Gwoli zainteresowania czytelnika polskiego można zasygnalizować polonica: obok informacji o artykule A. Joberta (referat wygłoszony w Krakowie w 1973 r. na sesji z okazji 200-lecia utworzenia Komisji Edukacji Narodowej, opublikowany w *W kręgu wielkiej reformy*, pod red. K. Mrozowskiej i R. Dutkovej) umieszczono np. informację o książce D. Beauvois: *Lumières et société en Europe de l'Est. L'Université de Vilna et les écoles polonaises de l'Empire Russe 1803—1832*, Lille 1977. Ponadto artykuł J. Ponty'ego *Les problèmes soulevés par la scolarisation des enfants polonais en France après la première guerre mondiale*, *Relations Internationales*, Paryż, 1977, nr 12. O szerokości pojęcia „edu-

kacja francuska" mogą świadczyć i inne informacje: np. o artykule D. N. Edwardsa w „Slavic Review” (Champaign, Illinois, USA, 1977, nr 1) na temat związków Józefa de Maistre z rosyjskimi władzami szkolnymi czy J. V. Wasilkowej w „Sowietskoj Piedadogice” (Moskwa, 1977, nr 1) o problemach harmonijnego rozwoju osobowości w systemie społecznym Karola Fouriera. Bibliografia wymienia także niezmiernie interesującą dla historyków okresu Oświecenia zbiór mikrofilmów *La réforme de l'enseignement au siècle des Lumières*, ze wstępem D. Julia, wyd. ze zbiorów Bibliothèque Nationale (mikrofilm nr 6731—6796) przez Micro-édition Hachette, 19. Jest to zbiór projektów, traktatów, planów oświatowych i edukacyjnych francuskich z drugiej połowy XVIII w., włącznie z tekstami z okresu i tzw. rewolucji szkolnej we Francji i Rewolucji francuskiej. Razem ponad 60 pozycji.

Recenzowane czasopismo prowadzi regularnie działy recenzji dwojakiego typu: „Bulletins critiques” i „Comptes rendus”. W pierwszym dziale zbiera się recenzje krytyczne w pewien blok, sygnalizowany ogólniejszym hasłem. I tak np. w numerze 9 gromadzono recenzje wokół haseł wywoławczych: Kobieta wychowawczyni (*La femme éducatrice*) oraz Nauczanie początkowe, kultura i alfabetyzacja (*Enseignement primaire, culture et alphabétisation*). W grupie pierwszej omówione zostały książki o bardzo szerokim rozrzucie tytułów: od Historii matek od Średniowiecza po nasze czasy (Y. Knibiehlera, C. Fouqueta, *L'Histoire des mères du Moyen Age à nos jours*), przez cytowaną wyżej książkę E. Batindera, o miłości macierzyńskiej, książkę F. Fay-Sallois o mamkach paryskich w XIX w. (*Les Nourrices à Paris au XIX siècles*), zbiór wypowiedzi nauczycielek świeckich z końca XIX w.: o ich życiu i pracy — odpowiedź na ankietę z 1897 r. (*Les Premières institutrices laïques*, opr. D. Delhomme'a, N. Gaulta, J. Gonthier), do książki o problemach czystości w domostwie i o życiu domowym szwaj-

carskim (G. Heller, *Propre en ordre. Habitation et vie domestique, 1850—1930*, wyd. w Genewie) i książki o receptach na wychowanie niemowląt (G. Delaisi de Parseval, S. Lallemand, *L'Art d'accomoder les bébés. 100 ans de recettes françaises de puériculture*). Cytuję tak szeroko tytuły, gdyż interesujące wydaje mi się postawienie dla nich wspólnego „mianownika”, a jednocześnie, książki te — poza jednym, wymienionym wyżej wypadkiem, wydane w Paryżu w 1980 r. wskazują na pewien określony typ zainteresowań społecznych historią wychowania oraz regionami, w które ona sięga.

Dział nauczania początkowego, skupiający 5 recenzji, jest w gruncie rzeczy bardziej jednorodny tematycznie: obejmuje książki J. Vial o historii nauczycieli (*Les instituteurs. Douze siècles d'histoire*); numer specjalny „Annales du Midi”, t. 91, nr 144, poświęcony nauczaniu i nauczycielstwu na południu Francji; tom „Etudes champenoises”, 1979, nr 4, poświęcony wychowaniu i kulturze Szampanii w XVII—XX w.; książkę G. Deserta *Alphabétisation et scolarisation dans le Grand-Ouest au XIX siècle* oraz G. Vincent, studium socjologiczne w szkole początkowej francuskiej (*L'École primaire française. Étude sociologique*, Lyon 1980). Interesujące jest tu to, iż sprawy szkolnictwa początkowego są przede wszystkim poruszane przez autorów reprezentujących prowincjonalne ośrodki naukowe; bardziej „chodliwe” zagadnienia rodziny, kobiety — matki i nauczycielki znajdują sobie drogę do wielkich firm paryskich. Być może jest to pewna wskazówka o zapotrzebowaniu społecznym na określony rodzaj informacji o wychowaniu w przeszłości, nie zawsze przecież odpowiadającemu potrzebom badawczym wynikającym z rozwoju samej historii wychowania. Oczywiście na podstawie not recenzyjnych nie można wysuwać dalej idących wniosków.

Oprócz zagadnień związanych z edukacją w kręgu rodziny i nauczaniem początkowym zespół redagujący „Histo-

re de l'Education" wysunął — w numerze 10 — temat: Polityka edukacyjna a władza, grupując tu kilka recenzji z książek dotyczących problemów faszyzmu w edukacji (lub edukacji w okresie faszyzmu), oraz Zarys dziejów szkoły politechnicznej w XIX w., gdzie problem władzy i polityki szkolnej też dosyć ostro się rysuje. Ten blok obejmuje szerszy, pozafrancuski krąg badawczy. Omówiona została książka Solà i Gussinyer *Educacio i moviment libertari a Catalunya (1901—1939)*, Barcelona 1980; książka M. Ostenc *L'Éducation en Italie pendant le Fascisme*, Paris 1980; dwutomowe wydawnictwo zbiorowe (z udziałem autorów polskich) *Erziehung und Schulung im Dritten Reich*, Stuttgart 1980; praca M. Chauviere *Enfance inadaptée: l'heritage de Vichy*, Paris 1980. Oprócz książki T. Shinn *Savoirs scientifique et pouvoirs social. Ecole polytechnique 1794—1914*, Paris 1980, bez wątplenia z tym wątkiem władzy i polityki wiążą się dwie wypowiedzi M. Spivaka na temat historii sportu i wychowania fizycznego we Francji, opublikowane jako artykuły problemowe. Sygnalizują one szerszy problem: miejsca historii wychowania i sportu w ogólnym nurcie historii wychowania i zarysowujące się specyfikacje badawcze tych zagadnień: obok socjologicznej właśnie „polityczna” (sport jako narzędzie oddziaływania na masy, ale także i element polityki, np. populacyjnej).

Recenzje krytyczne w recenzowanym kwartalniku są z reguły opatrzone sporym aparatem naukowym, spełniają jednak typową rolę pośrednika między wydawnictwem a czytelnikiem. Mimo iż owo grupowanie ich w bloki oraz wcale nierzadkie uwagi metodologiczne czy bibliograficzne wskazują na określone zainteresowania zespołu redakcyjnego, akcentują pewne tendencje w produkcji wydawniczej godne uwagi. Oprócz tego oczywiście wydawnictwo prezentuje szereg publikacji w krótkich, unikających wartościowania, recenzjach informacyjnych, umieszczanych w każdym nume-

rze, o bieżących nowościach księgarskich. Recenzje znamionuje aktualność — ustosunkowują się one do najnowszych wydawnictw. Uzupełniają i rozszerzają informacje przekazywane przez zeszyty poświęcone bibliografii, które mają ambicje zaprezentować całość kształt piśmiennictwa w zakresie historii wychowania, z pięcioletnim opóźnieniem. Jest jeszcze jeden typ publikacji w „Histoire de l'Education, które sygnalizują pewien rodzaj „polityki” w zakresie rozwijania badań nad historią wychowania uprawianej przez to czasopismo. Są to artykuły dotyczące konkretnych, mniej zbadanych czy mniej popularnych tematów w historii wychowania; zawierają one z reguły stan badań, sygnalizują największe luki oraz perspektywy badawcze, cytują głównie pozycje bibliograficzne. Udostępniając łamy czasopisma takim artykułom problemowo-przeglądowym redakcja otwiera nieoczekiwane nieraz perspektywy.

W numerze 9 A. Choppin omówił problematykę historii podręczników szkolnych (*L'Histoire des manuels scolaires: une approche globale*), P. Gerbaud napisał szkic o produkcji literackiej nauczycieli (*La production littéraire des enseignants 1800—1950*), a w numerze 10 wzmiankowany wyżej M. Spivak zajął się zagadnieniem historii edukacji fizycznej (*Quelques aperçus de la recherche en histoire de l'éducation physique et des sports en France* oraz *Pour une approche renouvelée de l'histoire de l'éducation physique et du sport*).

Wspólną cechą tych wszystkich artykułów jest po pierwsze wskazywanie niekonwencjonalnych tematów badawczych, po wtóre odkrywanie nowych źródeł informacji dla ogólnej historii wychowania, po trzecie rozszerzanie pojęcia „historia wychowania” i wskazywanie na jego uwarunkowania i powiązania. A. Choppin kieruje uwagę na ogrom materiałów i perspektywy porównawcze w badaniach nad podręcznikiem, potrzebę uporządkowania chociażby samej terminologii, prześledzenia dziejów sytuacji „prawnej” podręcz-

ników etc. P. Gerbaud odkrywa pewne prawidłowości w symbiozie zawodu nauczycielskiego z zawodem literackim (zwłaszcza w XIX w.) oraz bogactwo informacji zawartych w produkcji literackiej nauczycieli dla innych gałęzi historii wychowania. Uświadamia czytelnikom, jak dalece zagadnienie, o którym pisze, jest jeszcze ziemią nie znaną. Wreszcie Spivak pokazuje, jak różnie można pisać o historii wychowania fizycznego, w zależności od głównego tematu zainteresowań badacza (a raczej od jego punktu widzenia): socjologia, polityka, pedagogika. Rysuje „układ sił” w badaniach nad historią edukacji fizycznej, w którym ściśle pojęta historia wychowania do tej pory raczej ma-

ło uczestniczy, chociaż z wzajemnych relacji wychowania fizycznego w danym okresie historycznym i szkoły można bardzo wiele dowiedzieć się i odkrywać nieoczekiwane uwarunkowania, wzbogacające obydwie dyscypliny.

Podsumowując ten ogólny przegląd zawartości „Histoire de l'Éducation” trzeba podkreślić ogromny pożytek, jaki zawarte w czasopiśmie informacje dają jego czytelnikom, zwłaszcza zajmującym się historią wychowania francuskiego albo badaniami porównawczymi. Dla wszystkich zaś może być bardzo ciekawym studium współczesnego rozwoju samej historii wychowania.

Kalina Bartnicka *

LA PRESSE -D'ÉDUCATION ET D'ENSEIGNEMENT XVIIIe SIÈCLE — 1940, répertoire analytique établi sous la direction de P. Caspard, t. I: A—C, éd. Centre National de la Recherche Scientifique, Paris 1981, ss. 558.

Informacje bibliograficzne i źródłoznawcze w zakresie historii wychowania gromadzone przez Service „d'Histoire de l'Éducation” francuskiego Instytutu Narodowego Badań Pedagogicznych (INRP) udostępniane są szerokiemu gronu odbiorców przez różnego typu publikacje. Ostatnio ukazał się skorowidz prasy związanej z wychowaniem i nauczaniem we Francji, za okres XVIII w. aż do wybuchu II wojny światowej: *La presse d'éducation et d'enseignement XVIIIe—1940*, t. I: A—C, pod red. Pierre Caspada, opracowany przez Pénélope Caspard-Karydis, André Chambona, Geneviève Fraisse, Denise Poindron.

Skorowidz obejmuje prasę zarówno ściśle pedagogiczną i wychowawczą, jak czasopisma pomyślane jako pomoc dla wychowawców, oraz prasę dziecięcą (do 1900 r.) i młodzieżową, poradniki dydaktyczne i metodyczne w zakresie poszczególnych gałęzi nauczania, jak i prasę o charakterze związkowym, biuletyny i roczniki organizacji i zrzeszeń związanych z nauczaniem, doksztalcaniem zawodowym, szkolnictwem wyższym, oświatą pozaszkolną, wreszcie periodyki

o nachyleniu wychowawczym przeznaczone dla rodziny lub tylko dla kobiet, wydawnictwa o zasięgu ogólnopaństwowym, jak i regionalne, a także dotyczące kolonii. Tom I obejmuje 732 tytuły, opatrzony jest indeksami: geograficznym, chronologicznym, związków i organizacji, zakładów szkolnych, nazwisk i tematycznym.

We wstępie autorzy informują, iż mają na uwadze cel podwójny: Po pierwsze dać narzędzie pracy historykom interesującym się francuskim systemem nauczania i wychowania, i to nie wyłącznie historykom pedagogiki i wychowania, ale wszystkim, których tematyka badawcza w jakimś stopniu ma związki z problemami edukacji, a więc historykom takich dziedzin, jak rodzina, kościół, ruch zawodowy, przemysł, rolnictwo, wojskowość, zagadnienia polityczne. Drugim celem, jak mają nadzieję autorzy, będzie dostarczenie materiałów do refleksji bardziej specjalistycznej: „na temat natury i przemian fenomenu edukacji w najszerszym słowa tego znaczeniu” (s. 12). Systematyczne studia kilku tysięcy zinwentaryzowanych tytułów być może pozwolą na